

Jezikom filozofije: zašto otvoreno, a ne slobodno?

Toni Prug, toni@irational.org, 13.04.2008.

Spektar slobodnih informacija se suočava sa kapitalizmom (Eben Moglen, 2007). Dakle, slobodnih, a ne otvorenih.

Društvene znanosti nisu znanosti već grane filozofije. Jer u znanostima se broji i označava (Kant, 1988). A znak predstavlja stabilnost finalnog ishoda i cijelog diskursa. Znanosti pomiču granice mogućeg i nemogućeg. Ali nećemo ih ishitreno zvati diskursima. Do prije nekog vremena glas nije mogao putovati zrakom, a do nedavno niti električna energija. A sad mogu. Dakle, nemoguće gubi svoju negaciju. Ako znamo da je nešto ne-moguće, znači da smo potencijalne mogućnosti već bili svjesni. Konstrukcija riječi nemoguće potvrđuje to. Ne-moguće je negacija mogućeg. Moguće postaje kad ne-moguće prestane biti negirano. Slično je i sa društvenim znanostima, grupiranje ljudi nije bilo moguće na način koji danas imamo u nacionalnim državama. Teoretski koncepti s kojima su nacija i država postali mogući su to omogućili. Međutim, postoji razlika. Država nije bila ne-moguća. Ona je tek postala ne-moguća nakon stvaranja koncepta. Dakle, u ovom slučaju, društvene nauke su stvorile koncept koji danas, u obliku Europske Unije, negiramo. No gdje je formula koja simbolima, poput matematike, fizike ili kemije, garantira sa velikom, ili gotovo totalnom, sigurnošću da se spojem određenih elemenata, tj koncepti i radnji u slučaju društvenih nauka, dobije država? Zar nam paralelno nastajanje post nacionalne države Europe, i izuzetno nacionalno čistog Kosova, a uskoro možda i Katalonije i Baskije, ne govori o tome koliko je teško formulirati državu alatima kojima prirodne nauke garantiraju formulaciju svojih procesa i rezultata?

Što vlada SAD-a misli kad kaže sloboda i demokracija? A što Eben Moglen i Richard Stallman misle kad kažu sloboda? O detaljima bi trebalo poduže,

no ajmo pokušat ukratko. Osnove koncepta slobode SAD politike se mogu svesti na slobodu religije, govora, glasanja, okupljanja i neslaganja mišljenja, a osnove koncepta slobode softvera znamo. Brzinske usporedbe pokazuju da je u SAD političkoj verziji, zajednica religijska (sloboda religije), ili politička (sloboda okupljanja, glasanja). Dok slobodni softver uključuje određene slobode koje su dio procesa korištenja i proizvodnje softvera. Ipak, te slobode mogu biti, i jesu, dio širih društvenih proizvodnih procesa. I to ne bilo kojih procesa, već procesa automatizacije velikog dijela rada na planeti zemlji, od proizvodnje, potrošnje, upravljanja (administracija, poput državnih organa) i sudjelovanja u zajednici (nevladina udruženja bilo koje vrste). U slobodi SAD politike takvih slobode nigdje nema. Korištenje, modificiranje, stvaranje ili sam rad, nisu u nikakvom obliku dio diskursa te slobode.

Slobodni softver su mnogi u SAD-u optuživali za povezanost sa idejama komunizma. Pisanje i rad Ebena Moglena je zasigurno doprinjelo tome. Međutim, nigdje u slobodama slobodnog softvera ne postoje slobode vezane za rad radnika u cjelini, tj za odnos ljudskog rada i sredstava za proizvodnju situirane u prostoru i vremenu. Prostor i vrijeme su već potpuno van diskursa slobodnog softvera. Slično kao i u slučaju Lessigovog isključivanja kategorije vremena da bi se na noge postavio koncept slobodne kulture (Free Culture) (Prug, 2006), slobodni softver se ne bavi detaljima poput nužnosti prostoru i vremena. Pošto su slobodni softver, kultura, pa tako i kreativno zajedništvo (Creative Commons) konstruirani u diskursu koji isključuje vrijeme i prostor, a time i odnose proizvodnje i vlasništva nad vremenom i nekretninama ... subjektivitet kroz koji se konstruiraju ovakvi diskursi slobode i zajedništva jest taj liberalnog političkog subjekta – subjekta čije privatno vlasništvo ne može biti dovedeno u pitanje. Podjela između privatnog i javnog, jest dakle konstitutivna podjela diskursa liberalne slobode, podjela bez koje slobodni softver, kultura i kreativno zajedništvo nisu mogući. Nemojmo zaboraviti da se, na primjer, konstitucija SAD-a prvenstveno primjenjuje na domenu države. Sudjelovanje u političkom ostavlja po strani sferu privatnog i proizvodnog, te također time isključuje kategorije vremena i prostora. Zbog toga je konzistentno da nam diskursi slobode i zajedništva u softveru i kul-

turi dolaze iz države gdje je izuzetno naglašena podjela privatnog i javnog, tj privatnog i političkog, upisana kroz političku filozofiju i konstituciju same države. Možemo okarakterizirati iste diskurse kao vrstu magije. Magije koja naizgled nemogućim potezom, isključenjem osnovnih elemenata postojanja kreira istinu.

Za Spehru, poruka kreativnog zajedništva jest dogmatska: stvaraoci, ostavite svaku nadu, i dajte sve besplatno, dodajte licencu koju vam nudimo i začepite gubicu .. ciničnom logikom vođe, Joi Ito i Lawrence Lessig se dobro drže ove ideološke linije ... a kako da zaradite za život, to nije njihov problem (Lovink, 2006). Kad govori o Wikipediji, Spehr je blizu poimanju prostora i vremena na način na koji ih konstruiramo ovdje, kad kaže da je pobjeda Wikipedije nad enciklopedijom Britannicom djelomična iluzija, jer “i Wikipedija autori moraju jesti, oblačiti se i živjeti u kućama”.

Dakle, nužno je da se zapitamo: Kako to da živimo u prostoru i kroz protok vremena, a da diskursi kroz koji to što proživljavamo shvaćamo kao stvarno – slobodni softvare/kultura, kreativno zajedništvo – isključuju baš najosnovnije elemente, prostor i vrijeme, bez kojih naše svakodnevno postojanje nije moguće? Kako je takva magija uopće moguća? Kako to da ne-moguće (postojati van vremena i prostora), kroz ove diskurse, postaje moguće?

Prisjetimo se Millerovog objašnjenja Lacana: “Istina nije točnost, niti ima postojanje van znakova. Ti su znakovi bez sumnje fikcija, organizirana u diskurs, ali sama istina ima strukturu fikcije, bivajući efekt diskursa”(Miller, 1990, p.XXVII). Lacan sam kaže da “je istina ne odvojiva od efekta jezika” i da “nijedna istina ne može biti lokalizirana, osim u polju u kojem je izrečena” (2007 p.62), tj, da smo svi mi rođeni, ne samo kroz materiju, jer nam ona nije dovoljna, već kroz jezik, koji nas upošljava i tako uziva: “mi smo bića viška užitka, rođeni korištenjem jezika” (p.66). No Lacan nije sam u spajanju fikcije, istina i diskursa kao neodvojivih elemenata onog što doživljavamo kao realnost. U teoriji prava, slična se ideja provlači: “Daleko od toga da predstavlja nefunkcionalnost diskurzivnosti zakona, fikcije samo gu-

raju granice efektivnosti diskursa, u narativu ili ćinu, čvrsto zasnovane u 'svojoj' realnosti. Klasični pravници su se pravili da vjeruju da fikcije konstituiraju podcijenjenu, ili neprirodnu realnost, i da ih je moguće zaobići, bez devijacija i umjetnih konstrukcija, da bi se shvatila realnost kakva jest. Ali, posto je realnost nužno neuhvatljiva, bivajući ništa više nego proizvod konvencionalne nominacije, fikcija se pokazuje ne kao nedostatak nego radije kao manifestacija prirode legalnog diskursa." (Kerchove, 1993, p.160) citirano u (Vermeer-Kunzli, 2007, p.42). Drugim riječima, gotovo preslikavajući Lacanovu tezu, korištenje legalne fikcije potvrđuje istinu i diskurs kao nerazdvojne. No dobro, što nam ovo govori o našim diskursima s kojima se ovdje bavimo? Nekoliko stvari.

Prvo. Savršeno je logično da su ove diskurse, ove fikcije i istine, formirani od strane dva odvjetnika, Lessiga i Moglena. Na primjer, korijeni legalnog sistema u Engleskoj su bazirani na fikciji. Pollard pokazuje kako je ona bila ključni mehanizam za razvitak ranog legalnog sistema i vlade u Engleskoj. Fikcija je izvrsno poslužila Engleskoj da izbjegne revolucije i omogući suradnju dok se dovoljno zrela nacionalna svijest nije pojavila (1926 p.5). *Drugo.* Ono što im je omogućilo formiranje isitih jest liberalni subjekt. Subjekt koji, monopolom nad sebi unutrašnjim, a javnom nedokučivim, privatnim posjedom vremena i prostora, predstavlja osovinu kreativnosti magije diskursa kapitalizma. Zašto sad kapitalizma? Zato što upravo ovdje vidimo gdje se višak vrijednosti skriva, u koje kutku diskursa se sprema/pohranjuje. Umjesto da tehnologija, kroz automatizaciju rada, posluži svima kao povećanje raspoloživog vremena, tehnologija nas porobljava da radimo duže nego li je to divlji čovjek radio, duže nego li je njemu bilo potrebno sa najjednostavnijim, najsirovijim alatima (Marx, 1973, p.708-9). *Treće.* Ako se radi o diskursu koji čini nevidljivim višak zajednički proizvedene vrijednosti, pohranjujući ga u privatnoj, nedodirljivoj, utrobi liberalnog subjekta – odakle ovolika dobrovoljna angažiranost, koncentracija uvjerenja, i rada uložena u pravcu slobodnog softvera, kulture i kreativnog zajedništva?

Drugim riječima, ako nam se konceptom liberalnog subjekta prisvaja višak

vrijednosti koji stvaramo, zašto nas se toliki broj osjeća emancipiranim pri proizvodnji, ili samom korištenju? Odakle tolika popularnost i idealiziranje volonterskog rada na softveru? Što nas privlači i fascinira? Čemu se nadamo kad sudjelujemo u diskursima slobode softvera, kulture i kreativnog zajedništva? Pa ako nas ti diskursi lišavaju viška vrijednosti, zašto ih svojatamo? Ili, da se obratimo Lacanu: čime ti diskursi kroz nas govore? Koje su frekvencije, koji protokoli kojima stvarni liberalni subjekt kroz nas progovora svojom istinom? Kojim fikcijama kroz nas istina kapitala progovara? Lacanov diskurs gospodara nam može poslužiti da pogledamo prodaju radne snage iz drugog ugla: natjerati ljude da rade je težak posao; gospodar to nikada sam ne radi (pa nije lud!); umjesto toga, “On baca znak, glavni označitelj, a svi skaču.” (2007 p.174/203).

Da li je možda, izbor smjera u kojem se radi i kako se koristi to što nas privlači? Sloboda da se KAKO odabere. Ako bi se radilo o samom ushićenju kreacije, jer se rezultat, kako je to Stallman rekao, provjeri u kratkom roku sa sigurnošću da je kranji ishod uvijek isti (ajde, pustimo bugove sad sa strane), čime bi onda objasnili ushićenje korisnika? Slobodom konfiguriranja u svrhu korištenja? Čime onda objasniti eksploziju mrežnih zajednica kojima smo svjedoci zadnjih godine? Sa svim svojim kontradikcijama i problemima (vidi kritiku Nergija koju potpisuje Sergio Bologna (Wright, 1996)), moguće mjesto za tražiti odgovore na pitanja o eksploziji suradnje u mrežnim zajednicama i o idealiziranju istih jest koncept socijaliziranog radnika (*operaio sociale*).

Zar nije bolno pitanje: zašto s radošću stvaramo sredstva vlastitog efikasnijeg podčinjavanja diktatu liberalne države i kapitala? Po Negriju, što je veća šansa da pomoću nove forme podružvenog rada – u kojeg možemo ubrojiti oblike novih umreženih zajednica, bilo korisničkih, kao *myspace*, *facebook*, email liste, *news groups*, ili proizvodnih, kao slobodni i otvoreni softver i kultura, kreativno zajedništvo – to je jača potreba kapitala da uništi potencijal antagonističke alternative kapitalizmu. Alternative koju bi možda nas podružveni rad mogao ponuditi (1989 p.136). A to se radi strategijom idealiziranja istog potencijala i našeg podružvenog rada.

Ako je Negri u pravu, onda je također logično idealiziranje kroz pokrete slobodnog i otvorenog softvera/kulture i kreativnog zajedništva. U tom je slučaju paradoksalno da smo kreativno zajedno u uništavanje potencijala vlastitog emancipiranja i povećanog raspoloživog vremena za sve, u situaciji koja je omogućena rapidnim povećanja podružstvenog i automatiziranog rada. Grešku koji Negri radi jest govoriti o mistifikaciji realnosti. Ne postoji mistifikacija realnosti. Realnost jest fikcija, tj istina u okviru diskursa u kojem se ukazuje. Nema realne realnosti, sva realnost može biti mistifikacija, i sva mistifikacija može biti realnost, u ovisnosti o diskursu u kojem se izgovara. Što on i sam potvrđuje, kada kaže da se u kapitalizmu naglašava "praznina svijeta" (p.136). Međutim, proizvod nečovjeka kojeg on spominje sugerira da postoji čovjek koji prethodi ovom novom nečovjeku. Ali koji je to prethodni čovjek? Ja ga ne vidim. Ako je prazan svijet, prazan je zato što smo i mi, njegovi kipari i sluge, prazni. Negri se, kao ni Lenjin (Žižek, 2002, 179-180), nije sasvim oslobodio koncepta realnog i čovjeka, dakle pozitivnih aspekata određenosti. A ako je nešto potencijal na kojemu možemo graditi subjektivitet kroz koji ćemo stvoriti i institucionalizirati vlastitu kontrolu nad podružstvenim i automatiziranim radom, te tako povećati drastično društvenu materijalnu jednakost i raspoloživo vrijeme za sve, to je upravo prazni subjekt (2003 p.148-52), koncept kroz koji fikcijom progovara istina. No možemo reći da je ono što nam omogućava razvoj vrste upravo prazno mjesto subjekta. Jer da nije bilo nedostatka pozitivno određenog bića, simbolička fikcija ne bi mogla nametnuti svoju efikasnost - možda nam se vrsta i ne bi razvila dalje od životinja.

Otvoreni kod (Open Source), upravo kao i kapitalizam, negira koncept praznog subjekta, inzistirajući samo na pragmatizmu i inženjerskoj metodologiji. Ako pozitivno određenje subjektiviteta ne spominjemo, kao što slobodni softver čini aksiomima etike, ono što time afirmiramo jest naturalizacija subjekta. Nešto što u subjektu postoji kao univerzalno, a bez da se to naglašava. Fukuyama je to nazvao Faktor X, zajednički faktor u svim ljudima. Otvoreni kod ponavlja trik Fukuyame. On naturalizira proizvodnju slobodnog softvera, pretvarajući ga u otvoreni kod, čija je priroda kapitalizam. A in-

terest kapitalizma i jest da nas uvjeri kako je on u prirodi ljudi, te da je upravo on jedina moguća opcija sadašnjeg i budućeg društva. Bitna lekcija slobodnog softvera jest biranje vlastite etike, nametanje sposobnosti da se izabere subjektivna fikcija kroz koju djelujemo i progovaramo, kojoj se podređujemo. Podsjetimo se da tri načina vršenja legitimnog autoriteta (autoritarani, totalitarni i liberalni) nisu ništa drugo nego prikrivanje, zasljepljivanje praznog poziva autoriteta na poslušnost ... liberalizam jest najgora opcija, jer naturalizira razloge za poslušnost u internoj psihološkoj strukturi subjekta ... stoga je liberalni subjekt najmanje slobodan, jer prihvaća kao da je njegova vlastita 'priroda' izvor onoga što mu je nametnuto ... dakle nije više ni svjestan vlastite podređenosti (Žižek, 2001, p.120). Konačno, Negri poziva na zadatak koji je jasno pred nama "od otpora ka prisvajanju – od iznova-prisvajanja ka samo-organizaciji" (p.137). Pitanje je samo kako? Naš je problem danas, "etabliranje političkog, ali ne gdje je političko emancipirano od društvenog, nego gdje političko u potpunosti nezavisno iznova poprima u sebi društveno" (p.146). Dakle, politiku treba izmjestiti, nazad u društveno. Možemo reći da je slobodni softver izmjestio neku vrste politike u društveno, sa svojim etičkim zahtjevima, te na inzistiranju primata zajednice nad kvalitetom tehnologije. Tri su ovdje koraka ideološke regresije političkog: iz društvenog, preko etičke zapovijedi slobodnog softvera, preko otvorenog koda, nazad u nevidljivu dušu liberalnog subjekta. NEKAD: dijeljene dio diskursa znanosti (recimo, prije porasta autorskih prava 1970-tih); ONDA: slobodni softver –dijeljenje kao imperativ, kao etika, kroz otpor nametanju ekonomskog nad društvenim, zajednička proizvodnja (socialized workers); SLIJEDI: otvoreni kod – dijeljenje, ali ne nužno, zajednička proizvodnja po izboru; DANAS: otvoreni kod Intraneta – dijeljenje po izboru, u zatvorenim korporacijskim zajednicama (CollabNet).

Negri poziva: "Organizacija je centralni i bazični materijalni element konstitucije subjekta." (p.147). Da bi to ostvarili, "ponovno posvajanje antagonističke spona društva" je potrebno (p.149). Nužan uvjet takvog jest da "prizvodno takodjer mora biti uključeno u sklopu političkog" (p.150). Dakle, proizvodnja mora biti unutar društvenog, te takodjer time i političkog. Ovdje

postavljamo limit peer-to-peer ekonomiji. Ili, u prijevodu našeg problem liberalnog subjektiviteta, linije povučene zakonom i kostitucijom država, linije izmedje privatnog, i javnog, te političkog i ne-političkog, treba prve pomicati. On što je ključni pomak, čime možemo nastaviti Negrijevo razmišljanje, jest uključenje prostora i vremena u sve diskurse, a pogotovo one koji se konstituiraju na njihovom isključenju. Drugim riječima, magije nema. Magija ne postoji. Kako ni u liberalnoj viziji ne-materijalnog svijeta, slobodnom softveru i kulturi, tako niti u kreativnom zajednistvu, niti u filozofiji.

Svaka magija se prikazuje kao magija skrivajući materijalnu cijenu forme magije. Dijalektički materijalizam jest proces s kojim istražujemo materijalnu cijenu plaćenu pojavljivanjem nečega u formi magije. Mrtva ptica iz filma *Prestige* je primjer kojeg nam Žižek daje: u triku ptica navodno preivi kad mađioničar zgnječi krletku; dječak u publici ne prihvaća da je riječ o magiji, plače zbog ubijene ptice i raspituje se za nju; nakon čega Christian Bale (koji glumi mađioničara) govori dječakovoj majci kako je njen sin bistar (Žižek, 2008). No što/tko je onda mrtva ptica, neviljdiva materijalna cijena, našeg idealiziranja i liberalnog subjektiviteta kroz koji se isto idealiziranje omogućava, ostvaruje? Usudio bih se reći da je lakša opcija locirati pticu u liku djevojčice iz Naomi Klein knjige *No Logo*, djevojčicu koja nema kompjuter niti ga zna koristiti, ali koja za minimalnu količinu novca sastavlja djelove za IBM prijenosna računala. No teže je vidjeti istu pticu u nama samima, teže je vidjeti sto bi možda mogli, a što ne postizemo, jer su nam kategorije vremena i prostora unaprijed zadane nepropitivom strukturom vlasništva nad materijom i ljudskom sposobnošću za kreaciju i rad. Ono što bi moglo biti u nama umjesto liberalnog subjekta, a nije, jest naša mrtva ptica. I htjeli mi to ili ne, nosimo tu smrt u sebi. Nazovimo je neispunjena mogućnost materijalne jednakosti i emancipacije raspoloživog vremena za sve. Ipak, nisu sve jednakosti jednake. Danas smo, upravo u podređenosti kapitalu, u predispoziciji da smo jednako raspoloživi, jednaki (Ranciere, 2006, p.19-21). Zato, kada Paul Gilroy kaže "Jednake prigode (equal opportunity) su sada dio svakog korporacijskog statuta, ali nejednakosti se povećavaju"(2002 p.34), ovaj naoko paradoks je perfektno logičan:

što smo više jednaki u dostupnosti kapitalu da nas iskorištava, to smo u krajnjem rezultatu više nejednaki. Ovo je još jedan primjer moći diskursa. Primjer kako je svaka jednakost, sloboda, ili otvorenost, relativna u odnosu na diskurs u kojem se izgovara. A na različitostima koncepta slobode između SAD politike i slobodnog softvera, te razlike između slobodnog softvera i dijalektičkog materijalizma, vidimo da u naukama koje se bave konceptom slobode, poput političkih nauka, ili sociologije, ne možemo govoriti o naukama. Ne postoji recept, niz simbola, koji garantira bilo kakvu slobodu kao ishod. Jer sloboda kao ishod pripada diskursu. A svaki diskurs može imati svoje, različite, koncepte slobode. Kad je sam ishod pomična meta, analize, pa tako i procesi za implementaciju, ne mogu biti znanost. Dakle, da se vratimo na početak, slijedeći Kanta, kada govorimo o društvenim disciplinama intelektualnog rada, trebamo govoriti o granama filozofije. Iz čega slijedi, da kada govorimo o slobodi, ili otvorenosti, ili bilo kojem drugom atributu društvenog tijela, kako u politici tako i u softveru, govor trebamo zasnovati na jeziku filozofije.

I kad bi pitanje *zašto otvoreno, a ne slobodno* bilo korisno, bilo bi ključno govoriti, prvenstveno takvim jezikom, a onda i jezikom drugih ogranaka, jezikom sociologije, antropologije, politike ... Za kraj, ako progovorimo o otvorenosti jezikom filozofije samo na trenutak, i postaje jasno da je upravo odabir diskursa, i samo jezika u okviru istog, ono što definira prvi stupanj otvorenosti. Jer je to preduvjet, ali ne i nužno prethodnik, slobodne konstrukcije istine i diskursa kroz koji ona progovara. Upravo je otvorenost Lacanovog diskursa, njegova spremnost da se svakom osobno odredjenom značenju suprostavi, da ga promijeni, ono što ga čini dobrim kandidatom za diskurs otvorenosti kroz koji naš govor može započeti. A kakva je veza ovog izlaganja i umjetnosti? Veza je jezik, praksa, i što je navažnije, istina otvorene subjektivnosti: I-ya, I against I, Flesh of my flesh, And mind of my mind, Two of a kind but one won't survive, My images reflect in the enemies eye, And his images reflect in in mine the same time (Mos Def & Massive Attack, 2002). Dakle, ja se borim sa samim sobom. Ne treba mi neprijatelj u vanjskome. Jezik ulice i umjetnosti, slike neprijatelja su ugrađene u meni, i moje u njemu. Jezikom filozofije, Etienne Balibar kaže da svaka vladajuća

ideologija mora u sebi ugraditi ideje onih koji joj se suprostavljaju. Zato Žižek s pravom kaže da vladajuće ideje nisu ideje onih koji vladaju (1999 p.184-187). Jezikom Bristola i popularne muzike, moje se slike reflektiraju u očima neprijatelja, a njegove se istovremeno reflektiraju u mojima. Da bih se osjećao slobodnim, u liberalnom smislu, trebam prvenstveno osjeći vlastitu slobodnu volju. No ta je volja, isključivanjem kategorija prostora i vremena is same definicije mog liberalnog subjekta, samo volja djelomičnog odabira gospodara kojemu prodajem svoj kapacitet za rad i svoje znanje. Ajmo se malo prebacit na vašu, Zagrebačku, i našu zajedničku, liberalno demokratsku, stvarnost. Lacan tvrdi da gospodar ne zna. A da rob, i da ga baš to čini robom, zna što gospodar želi, i ima znanje kako mu to isporučiti (2007 p.32/35). Pa nije li nastup Bandića u *Nedjeljom u dva* upravo potvrda koncepta gospodara koji ne zna, priznaje da ne zna, uživa u tome, i zna da ga upravo to priznanje čini gospodarem. Jer rob zna, a to je sve što gospodaru treba. Sve dok gospodar, strukturalno, kroz zakone, državu, ali prvenstveno naše shvaćanje tko smo mi, kroz nas liberalni subjekt, raspolaže nasim vremenom i prostorom, dok posjedovanje prostora i vremena ostaje u domeni privatnog, van dosega svih nas koji to stvaramo, pokušaji ka jednakosti i zajedničkoj emancipaciji svih su osuđeni na propast.

Kao radnici, kao građani kojima se Bandići smiju govoreći da je naše da samo učestvujemo u demokraciji jednom u četiri godine, a da je ostalo na njima – na nama je da razmišljamo kakve su to razne kategorije otvorenog i slobodnog što su tako omiljene danas. Ili, zašto je bilo potrebno stvoriti otvoreni kod, da bi se kapital doveo u slobodni softver pod vlastitim uvjetima? No recimo da se otvoreni kod nije desio, i da se i dalje sve razvijalo po pravilim slobodnog softvera. Richard Stallman kaže da je osnovno da imamo slobodu da surađujemo sa drugim ljudima, te da je sloboda da smo u zajednicama bitna da živimo u dobrom društvu, bitnija o pouzdanog softvera. Slažem se. No podsjetimo se što je Christoph Spehr (2003) rekao o slobodi suradnje, kooperacije. U kapitalizmu, suradnja je prisilna, jer rad prodavati moramo. Po Spehru, mora biti moguće da je suradnja dovedena u pitanje od strane bilo koga; da ne postoje sveta pravila koja se ne mogu odbiti, ili oko kojih se

ne može pregovarati; da se pravila suradnje mogu promijeniti upravo koristeći primarnu materijalnu snagu odbijanja suradnje; te da cijena odbijanja suradnje trebala biti dostupna svima - to znači da nikome egzistencija neće biti dovedena u pitanje, ako ne surađuje. Jezikom ovog eseja, sve dok su vrijeme i prostor isključeni iz diskursa kroz koji se mi shvaćamo kao mi, kroz koji se moj "I against I" formulira, ni jedan aspekt slobodne suradnje nije moguć. Ako nadopunimo jezikom Negrija, možemo reći da sve dok društveni radnik ne podruštveni prostor i raspoloživo vrijeme, dok radikalno ne izmjesti crte podjele privatnog i zajedničkog, ništa od naše želje za slobodnom suradnjom. Do tada, naša suradnja ostaje velikom većinom kapitalistička, prisilna. A sloboda i zajednice o kojima Richard Stallman priča se tek mogu promisliti, kada, i ako, ideje slobodnog softvera prožmemo, utkamo, kategorijama vremena i prostora. Pogotovo raspoloživog vremena, vremena koje nam ostaje nakon prodaje rada, te životnog prostora, prostora koji danas tipično otplaćujemo čitav radni vijek. I čiji nam trošak, cijena, nameće da prisilnu suradnju prihvaćamo, bez puno pregovora i prigovora.

References

- Sasi Kumar Eben Moglen. The spectre of free information. *Frontline*, 24, Oct 06-19 2007. URL <http://www.hinduonnet.com/fline/fl12420/stories/20071019507610000.htm>.
- Paul Gilroy. *There Ain't No Black in the Union Jack - Introduction to Routledge Classics*. Routledge, 2002.
- Immanuel Kant. *Logic*. Dover, New York, 1988.
- Michel Kerchove. *The legal system between order and disorder*. Oxford University Press, 1993.
- Jacques Lacan. *The Other Side of Psychoanalysis (The Seminar of Jacques Lacan, Book XVII)*. W. W. Norton & Company, 2007.
- Geert Lovink. Out-Cooperating the Empire? - Exchange with Christoph Spehr. Creative Labour and the Hybrid Work of Cooperation Con-

- ference, July 2006. URL <http://www.networkcultures.org/geert/out-cooperating-the-empire-exchange-with-christoph-spehr>.
- Karl Marx. *Grundrisse: Foundations of the Critique of Political Economy*. Penguin, 1973.
- Jacques-Allain Miller. An Introduction to the reading of Television. In *Television: A Challenge to the Psychoanalytic Establishment*. W. W. Norton & Company, 1990.
- Mos Def & Massive Attack. I Against I. In *Blade II Soundtrack*. Immortal, 2002.
- Antonio Negri. *The Politics of Subversion (A Manifesto for the Twenty-First Century)*. Polity Press, 1989.
- A. Pollard. *The Evolution of Parliament*. Logmans, Green And Co., London, 1926.
- Toni Prug. The Mirror's Gonna Steal Your Soul. In Marina Vishmidt with Mary Anne Francis, Jo Walsh and Lewis Sykes, editor, *Media Mutandis: a NODE.London Reader*. NODE.London, 2006. URL <http://publication.nodel.org/The-Mirrors-Gonna-Steal-Your-Soul>.
- Jacques Ranciere. *Hatred of Democracy*. Verso, 2006.
- Christoph Spehr. Free Cooperation. 2003. URL http://republicart.net/art/concept/alttransspehr_en.htm.
- Annemarieke Vermeer-Kunzli. As if: The legal fiction in diplomatic protection. *European Journal of International Law*, 18:37–68, February 2007. doi: 10.1093/ejil/chm009. URL <http://www.ingentaconnect.com/content/oup/ejilaw/2007/00000018/00000001/art00037>.
- Slavoj Žižek. *On Belief*. Verso, 2001. URL <http://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/ot/zizek.htm>.
- Slavoj Žižek. Master class: Ideology in Cinema, day 4. A five day long seminar (see URL for audio recordings), Birkbeck, University of London, February 2008. URL <http://rabelais.socialtools.net>.
- Slavoj Žižek. *The puppet and the dwarf : the perverse core of Christianity*. MIT Press, Cambridge Mass., 2003.

Slavoj Žižek. *Revolution at the Gates: Selected writings of Lenin from 1917*. Verso, 2002. URL <http://www.lacan.com/replenin.htm>.

Slavoj Žižek. *The Ticklish Subject*. Verso, 1999.

Steve Wright. The Limits of Negri's Class Analysis: Italian Autonomist Theory in the Seventies. *Reconstruction*, 1996. URL <http://libcom.org/library/limits-negri-class-analysis-steve-wright>.